

TERRY MORT

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ
ΤΟΥ ΕΡΝΕΣΤ ΧΕΜΙΝΓΟΥΕΪ

*Οι περιπέτειές του
ως ανταποκριτή στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Γιώργος Λαμπράκος

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΟΙ ΑΝΑΓΝΩΣΤΕΣ που ενδιαφέρονται για τον Έρνεστ Χέμινγουεϋ ξέρουν πως υπήρξε το βασικό αντικείμενο αρκετών εμπειριστατωμένων βιογραφιών και απομνημονευμάτων. Δεν υπάρχει ανάγκη για κάτι παρόμοιο. Ούτε είναι τέτοια η πρόθεση του βιβλίου μου, αν και επανεξετάζω ένα τμήμα της προσωπικής ιστορίας του ώστε να προσφέρω το πλαίσιο για τις περιπέτειές του ως πολεμικού ανταποκριτή στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο Χέμινγουεϋ είχε το χάρισμα να βρίσκεται στο επίκεντρο σημαντικών γεγονότων. Αυτά τα γεγονότα –και κάποιοι άνθρωποι που σχετίζονται μαζί τους– συγκροτούν ένα μεγάλο τμήμα της παρούσας ιστορίας. Ο Χέμινγουεϋ συμμετείχε στις αποβάσεις των Συμμάχων στη Νορμανδία την D-Day. Πέταξε με τη RAF τουλάχιστον σε μία βομβαρδιστική αποστολή. Πέταξε μαζί της κατά τη διάρκεια μιας επίθεσης με ιπτάμενες βόμβες V-1. Συνεργάστηκε με τη Γαλλική Αντίσταση και το αμερικανικό Γραφείο Στρατηγικών Υπηρεσιών (OSS) όταν οι Σύμμαχοι προέλαυναν στο Παρίσι. Και ήταν

παρών, και μάλιστα εν δράσει, στο τρομερό μακελειό της μάχης για το Χούρτγκενβαλντ στη Γραμμή Ζίγκφριντ στη Γερμανία. Έτσι, μας προσφέρει έναν πολύτιμο φακό για να εξετάσουμε αυτά τα γεγονότα και μερικούς από τους ανθρώπους τους, τόσο τους στρατιώτες που πολέμησαν όσο και τους δημοσιογράφους που κάλυψαν τις μάχες. Αναπόφευκτα και εύλογα, η έκθεσή του σε ανθρώπους και γεγονότα τον επηρέασε βαθιά – επηρέασε τη δημοσιογραφία του και αργότερα τη μυθοπλασία του. Το παρόν βιβλίο αποβλέπει λοιπόν στο να τον ενσωματώσει σε αυτή την ιστορία και έτσι να διευρύνει την κατανόηση αυτών των γεγονότων και της επίδρασής τους πάνω του, προσωπικά και επαγγελματικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

«Κανένας πόνος δεν συγκρίνεται με το να αγαπάς μια γυναίκα που έχει διαθέσιμο το κορμί της, κι όμως αδυνατεί να προσφέρει τον αληθινό της εαυτό».

Λόρενς Ντάρρελ

Ο ΛΟΡΕΝΣ ΝΤΑΡΡΕΛ ήταν σίγουρα φορτισμένος όταν έγραφε αυτές τις αράδες. Μάλλον δεν τις εννοούσε πραγματικά. Είναι προφανές πως οι άνθρωποι υποφέρουν από πολύ χειρότερους πόνους. Όσοι βίωσαν τις τερατώδεις ωμότητες και καταστροφές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου το ήξεραν αυτό, και οι λίγοι επιζώντες το ξέρουν ακόμα – πολύ καλά.

Εδώ, ωστόσο, υπάρχουν μερικά ψήγματα αλήθειας, όπως δείχνει η σχέση του Έρνεστ Χέμινγουεϊ με τη Μάρθα Γκέλχορν. Η σχέση τους επηρέασε την επακόλουθη καριέρα και φήμη τους, συνεπώς έχει μεγαλύτερη σημασία από την απλή ιστορία της αγάπης μεταξύ δύο συγγραφέων, όσο κι αν εντέλει τους πόνεσε και τους στενοχώρησε. Έγινε η ιστορία μιας συζυγικής σύγκρουσης στο πλαίσιο μιας παγκόσμιας σύγκρουσης ανάμεσα σε έθνη-κράτη που πολεμούσαν για την επιβίωση, καθώς και στο πλαίσιο φυλών αντιμέτωπων με τη γενοκτονία. Συνάμα πρόκειται για την ιστορία ανδρών και γυναικών που πήγαν στον πόλεμο ως ανταποκριτές.

Την άνοιξη του 1944 ο Έρνεστ Χέμινγκουεϋ πήγε στην Ευρώπη κατόπιν ανάθεσης του περιοδικού *Collier's*. Ως πολεμικός ανταποκριτής είχε προφανώς φτάσει κάπως αργά. Γιατί αποφάσισε να αφήσει το άνετο σπίτι του στην Κούβα; Δεν του άρεσαν οι δημοσιογραφικές γραφειοκρατίες, η στρατιωτική λογοκρισία, η ανταγωνιστική φύση των δημοσιογράφων που πάσχιζαν να προλάβουν τις προθεσμίες και να νικήσουν τους αντιπάλους τους. Γιατί έπρεπε να εμπλακεί σε αυτή τη σκληρή καθημερινότητα; Αυτός ήταν ένας μυθιστοριογράφος, κατά κύριο λόγο, και έτσι όριζε τον εαυτό του. Θεωρούσε τον εαυτό του καλλιτέχνη, και δικαίως· εκείνοι οι άλλοι ήταν απλώς ρεπόρτερ. Κάποιοι έγραφαν τα νέα καλά, άλλοι λιγότερο καλά. Αλλά τα νέα διέφεραν από τη μυθοπλασία. Διέφεραν από την τέχνη. Ήταν η διαφορά μεταξύ φωτογραφίας και ζωγραφικής. Μια στο τόσο μπορεί να αλληλεπικαλύπτονταν, μα όχι συχνά. Σε ποιον μυθιστοριογράφο με τη δική του φήμη θα άρεσε να κάνει απλώς ρεπορτάζ – μια αφήγηση με προσεκτικά αλλοιωμένα γεγονότα αναμειγμένα με εγκάρδιες αναφορές σε μεμονωμένους στρατιώτες; Πέραν αυτού, ήθελε να ζει την επαγγελματική του ζωή ως μοναχικός λύκος, όχι ως γρανάζι σε μια πληροφοριακή μηχανή – ιδίως σε κάποια ρυθμισμένη στην εντέλεια. Εργαζόμενος για το εβδομαδιαίο *Collier's*, δεν θα ασχολούνταν με τα ρεπορτάζ της τελευταίας στιγμής – αυτόν τον σταυρό θα τον κουβαλούσαν λιγότερο γνωστοί δημοσιογράφοι. Ήταν εκεί για να γράφει κάποια κύρια άρθρα και για να εκφράζει την άποψή του, όχι να γράφει ιστορίες με τα τελευταία νέα. Αργότερα είπε πως έκανε απλώς αρκετά ώστε να μην τον στείλουν σπίτι του. Ήξερε πως θα υπό-

κειτο στη στρατιωτική λογοκρισία – κάτι που καταλάβαινε πως ήταν αναγκαίο, κι όμως εξ ορισμού ενοχλητικό για έναν δημιουργικό συγγραφέα. Είχε υπάρξει πολεμικός ανταποκριτής και στο παρελθόν, αλλά οι συνθήκες διέφεραν στις προηγούμενες συγκρούσεις που είχε καλύψει. Εκείνες τις ημέρες η δημοσιογραφία ήταν ένα μέσο για έναν σκοπό, τόσο οικονομικά όσο και καλλιτεχνικά – ένας τρόπος να ακονίζει την τέχνη του. Και είχε αποτέλεσμα. Τώρα όμως τα πράγματα διέφεραν. Το μυθιστόρημά του *Για ποιον χτυπά η καμπάνα* έγινε τεράστια επιτυχία. Και ο ίδιος ήταν πλέον 45 ετών, σε μια ηλικία που θα ήταν μάλλον κατανοητό αν ήθελε να χαλαρώσει και να απολαύσει την επιτυχία του. Ακόμα πιο σημαντικό ήταν το γεγονός ότι το να πάει στον πόλεμο θα τον αποσπούσε από την αληθινή δουλειά του, τη δημιουργική γραφή. Δεν ήταν μόνο χάσιμο χρόνου, αλλά και μια πιθανή μόλυνση της ποιότητας της δουλειάς του. Όπως είπε στη συνέντευξή του στο *Paris Review* το 1958: «... η δημοσιογραφία, ύστερα από ένα σημείο, μπορεί να είναι η καθημερινή αυτοκαταστροφή για έναν δημιουργικό συγγραφέα».¹

Με δεδομένα όλα αυτά τα εμπόδια, γιατί πήγε;

Ενώ η απάντηση σε αυτό το ερώτημα δεν τελειώνει με τη Μάρθα Γκέλχορν, σίγουρα αρχίζει με αυτήν.

* * *

Ήταν εύκολο να ερωτευτεί κανείς τη Μάρθα Γκέλχορν. Πολλοί άνδρες το έπαθαν. Ήταν λιγότερο εύκολο να παραμένει κανείς ερωτευμένος μαζί της. Πολλοί άνδρες το ανακάλυψαν. Ένας από αυτούς ήταν ο Χέμινγουεϋ, ο πρώ-

τος της σύζυγος, αν και όχι ο πρώτος της εραστής. Η Μάρθα ήταν η τρίτη σύζυγος του Χέμινγκουεϊ και η μόνη από τις τέσσερις συζύγους του που είχε μια διακεκριμένη καριέρα. Δεν ήταν μόνο μια επιτυχημένη δημοσιογράφος και συγγραφέας, αλλά και η μόνη από τις τέσσερις που ήταν λαμπερή, όμορφη και άκρως φιλόδοξη. Και, σε αντίθεση με τις άλλες τρεις, δεν ήταν ποτέ πρόθυμη να καταστήσει τον γάμο πρώτη προτεραιότητα· είχε έναν άλλο λόγο ύπαρξης – ή ίσως περισσότερους από έναν.

Στα πρώτα στάδια της καριέρας της η Μάρθα Γκέλχορν πίστευε πως η δημοσιογραφία θα μπορούσε να έχει έναν πραγματικό αντίκτυπο στην κουλτούρα, να επιφέρει την κοινωνική και πολιτική αλλαγή που η ίδια θεωρούσε αναγκαία. «Πίστευα πως αν όλοι γνώριζαν την αλήθεια, θα επικρατούσε δικαιοσύνη».² Αργότερα είχε τις επιφυλάξεις της, αλλά αυτό θα συνέβαινε ύστερα από χρόνια δουλειάς, κατά τα οποία θα γινόταν ολοένα πιο πικραμένη και κυνική όσον αφορά τους θεσμούς των δυτικών εθνών και ιδίως την αμερικανική πολιτική, κουλτούρα και οικονομία. Ο Ισπανικός Εμφύλιος Πόλεμος είχε συμβάλει πολύ σε αυτό. Όταν όμως γνώρισε τον Χέμινγκουεϊ, το πίστευε αληθινά. Είχε εργαστεί για την κυβέρνηση Ρούζβελτ γράφοντας άρθρα με θέμα την κατάσταση των εργατών στα χωράφια του Νότου. Η δυστυχία, την οποία συνάντησε και κατέγραψε, ενίσχυσε την ήδη έντονη αγανάκτησή της για τις οικονομικές και κοινωνικές δομές της χώρας, και τις αντίστοιχες ανισότητες της. Περιγράφοντας μια βιομηχανική πόλη την περίοδο της Μεγάλης Ύφεσης, έγραψε: «Είναι πολύ πιθανό –και το ελπίζουμε– μια μέρα οι ιδιοκτήτες αυτού του τόπου να πυροβοληθούν και να λιντσαριστούν».³

Η δημοσιογραφία της Μάρθας, ιδίως ως προς την πολιτική, ήταν ειλικρινά και ανενδοίαστα μεροληπτική. Αν τα γεγονότα δεν ταίριαζαν με τη δική της εκδοχή για το ποια ήταν η ορθή αφήγηση –δηλαδή η αλήθεια όπως την αντιλαμβανόταν–, δεν δίσταζε καθόλου να τα αγνοήσει ή να τα προσαρμόσει. Ένα πρώιμο και περιβόητο παράδειγμα: η Γκέλχορν έγραψε για ένα λιντσάρισμα στον Νότο ωσάν να ήταν παρούσα, αν και είχε ακούσει την ιστορία από δεύτερο χέρι και από αμφίβολη πηγή. (Είναι μάλλον περιττό να πω ότι το θύμα σε αυτή την ιστορία ήταν ένας μαύρος εργάτης γης, όχι ένας βιομήχανος.) Αργότερα είπε: «Το θέμα είναι πως το άρθρο ήταν μια ιστορία. Τώρα έχω αρχίσει να τα μπλέκω κάπως και προφανώς είμαι μια πολύ ρεαλιστική συγγραφέας (ή ψεύτρα) [sic] αφού όλοι θεώρησαν πως υπήρξα αυτόπτης μάρτυρας στο λιντσάρισμα, ενώ εγώ απλώς το σκαρφίστηκα».⁴ Κατά την άποψή της, το να εκθέτει κανείς τα εγκλήματα της λευκής ανωτερότητας και το λιντσάρισμα των μαύρων στον Νότο δικαιολογούσε την ανάμειξη του γεγονότος με μια γενναία δόση μυθοπλασίας. Χωρίς καμιά αμφιβολία υπήρχαν κι άλλοι τότε, όπως και τώρα, που θα συμφωνούσαν. Ούτε και μπήκε στον κόπο να διορθώσει το άρθρο όταν η ιστορία ανατυπώθηκε αργότερα. Ούτε καν ήξερε αν το λιντσάρισμα όντως συνέβη. Μα ασφαλώς είχαν συμβεί άλλα λιντσαρίσματα, οπότε για τη Μάρθα, σε αυτή την περίπτωση, η διάκριση ανάμεσα στη μυθοπλασία και στο γεγονός δεν είχε καμία σημασία.

Γνώρισε τον Χέμινγκουεϋ, ίσως τυχαία, στο Κι Γουέστ τον Δεκέμβριο του 1936. Εκείνη, η μητέρα της και ο αδερφός της μπήκαν στο μπαρ Σλόπι Τζο, και η Μάρθα εντυ-

πωσίασε αμέσως τον μάλλον ατημέλητο συγγραφέα που καθόταν στο μπαρ. Φορούσε ένα μαύρο φόρεμα που κολάκευε τη λεπτή φιγούρα της, και ήδη γνώριζε καλά, όπως πάντα, την εντύπωση που μπορούσε να προκαλέσει. Αργότερα ο Χέμινγκουεϊ είπε, με θαυμασμό, ότι τα πόδια της Μάρθας «άρχιζαν στους ώμους της».⁵ Τα μακριά ξανθά μαλλιά της έπεφταν χαλαρά στο πρόσωπο και στον λαιμό της με τρόπο που διέφερε εντελώς από τη σκούρα, κοντοκομμένη κόμμωση της τότε συζύγου του Χέμινγκουεϊ, Πολίν – διέφερε εντελώς και γι' αυτό, ίσως, τον γοήτευσε ιδιαίτερα. Η Μάρθα ήταν 28 ετών και βρισκόταν στο άνθος της ηλικίας της. Ήταν επίσης μια δημοσιευμένη συγγραφέας: είχε εκδώσει ένα μυθιστόρημα και ένα βιβλίο με ιστορίες που βασιζόνταν στο έργο της με την κυβέρνηση Ρούζβελτ. Το φημισμένο περιοδικό *Saturday Review of Literature* την είχε βάλει εξώφυλλο. Έτσι, ενώ θαύμαζε τη γραφή του Χέμινγκουεϊ, δεν ήταν καμιά μαγεμένη οπαδός. Είχε κάθε δικαίωμα να θεωρεί τον εαυτό της επαγγελματία στο παιχνίδι. Αυτό επίσης μπορεί να άρεσε στον Χέμινγκουεϊ. Πάντα τον έλκυαν οι άνθρωποι που ήταν καλοί σε διάφορα πράγματα, ιδίως σε αυτά που ενδιέφεραν κι εκείνον.

Δεν είναι σαφές αν η Μάρθα πήγε στο Σλόπι Τζο με σκοπό να γνωρίσει τον Χέμινγκουεϊ. Ήταν το γνωστό στέκι του και μάλλον όχι το κατάλληλο μέρος για να πάει μια καλοαναθρεμμένη γυναίκα μαζί με τη μητέρα της, παρά το γεγονός ότι η μητέρα της, Έντνα Γκέλχορν, δεν ήταν καμιά συνεσταλμένη γυναίκα, καθώς είχε αναπτύξει δράση ως φεμινίστρια στο Σαιντ Λούις. Ανεξάρτητα από τις προθέσεις της Μάρθας, πράγματι εξήψε την τεταμένη προ-

σοχή του Χέμινγκουεϋ, και οι δυο τους έγιναν φίλοι το ίδιο απόγευμα.*

Τα πράγματα εξελίχτηκαν μάλλον γρήγορα καθώς η Μάρθα παρέτεινε την παραμονή της στο Κι Γουέστ και κέρδισε την εύνοια της Πολίν, με τον ίδιο εν πολλοίς τρόπο με τον οποίο η Πολίν είχε γίνει φίλη με την πρώτη σύζυγο του Χέμινγκουεϋ, Χάντλεϋ. Οι κεραίες της Πολίν, που δεν ήταν καμιά χαζή, άρχισαν να πιάνουν τα σήματα, αλλά προς το παρόν διατηρούσε την ηρεμία της. Δύο εβδομάδες μετά την πρώτη τους συνάντηση ο Χέμινγκουεϋ ακολούθησε τη Μάρθα στο Μαϊάμι, όπου δείπνησαν παρέα. Ύστερα εκείνος πήγε στη Νέα Υόρκη για κάποια επαγγελματικά ραντεβού, ενώ εκείνη επισκέφτηκε τη μητέρα της στο Σαιντ Λούις. Όσο βρισκόταν στη Νέα Υόρκη, ο Χέμινγκουεϋ συμφώνησε να καλύψει τον εμφύλιο πόλεμο στην Ισπανία ως ανταποκριτής της Βορειοαμερικανικής Ένωσης Εφημερίδων (NANA). Αργότερα θα υπέβαλλε άρθρα για τα περιοδικά *Ken* και *Esquire*, αν και προτιμούσε τη μυθοπλασία από τη δημοσιογραφία. Νοιαζόταν ειλικρινά

* Η επιδεκτικότητα του Χέμινγκουεϋ μπορεί κάλλιστα να ενισχύθηκε από τη σχέση του με την Πολίν. Η Πολίν είχε ήδη δύο παιδιά και την απέτρεπαν από το να κάνει άλλα. Ως φανατική καθολική, η Πολίν δεν εφάρμοζε καμιά παραδοσιακή αντισύλληψη και λέγεται πως περιόριζε τον Χέμινγκουεϋ στη μέθοδο του *coitus interruptus* – μια μέθοδο για την οποία ο ίδιος είπε πως διέλυσε τον γάμο τους. Θα πρέπει, ωστόσο, να ειπωθεί πως ο Χέμινγκουεϋ εν γένει πάσχιζε να μεταθέτει την ευθύνη για έναν αποτυχημένο γάμο από τις δικές του παρεκτροπές στην εκάστοτε σύζυγο. Συνεπώς η κατάσταση με την Πολίν έγινε εντέλει μια βολική εκλογίκευση.

για την Ισπανία και την καταστροφή που εκτυλισσόταν εκεί. Δεν πέρασαν πολλές εβδομάδες και τακτοποιήθηκε στο ξενοδοχείο Florida στη Μαδρίτη. Βρισκόταν εκεί για να αφηγηθεί την ιστορία της Ισπανίας – την ιστορία ενός περίπλοκου, απεγνωσμένου πολέμου τον οποίο η δική του πλευρά έμελλε εντέλει να χάσει. Η τραγική βία και τα άψυχα κορμιά των αθώων, κι από τις δύο πλευρές, θα συμπεριλαμβάνονταν στο μυθιστόρημα που έμελλε να γράψει. Ήταν μια ιστορία που, για τον ίδιο, θα εκφραζόταν καλύτερα με μια μυθοπλασία. Ένα μυθιστόρημα επέτρεπε τις διακριτές οπτικές γωνίες και μπορούσε να απεικονίσει το γεγονός ότι, όταν ένας όχλος εξοργισμένων και εκδικητικών χωρικών πετά στον γκρεμό έναν φασίστα πολιτικό, ο πολιτικός βιώνει παρ' όλα αυτά τον τρόμο και δευτερόλεπτα αργότερα χάνει τη ζωή του στα βράχια με οδυνηρό τρόπο. Συνάμα, η σκηνή με τον Ελ Σόρδο απομονωμένο με τη μικρή του ομάδα σε μια βουνοκορφή να παρακολουθούν την καταδίκη τους να πλησιάζει με τη μορφή των αεροπλάνων των Εθνικιστών, ήταν ένα χρήσιμο σύμβολο του μηχανοποιημένου πολέμου ενάντια στους ευάλωτους μα θαρραλέους ανθρώπους – μια λογοτεχνική *Γκερνίκα*. Αυτή η σκηνή, ουσιαστικά όλο το μυθιστόρημα, εμπεριείχε την ίδια, αν όχι περισσότερη, αλήθεια για τον πόλεμο, και κατ' επέκταση για την ανθρώπινη κατάσταση, με οποιοδήποτε ρεπορτάζ σε εφημερίδα. Πέραν αυτού, με δεδομένη την προκατειλημμένη καταγραφή του πολέμου από την κάθε πλευρά, είναι δίκαιο να πούμε πως το μυθιστόρημα ήταν ένας καλύτερος τρόπος – ίσως ο μοναδικός τρόπος – να εκφραστεί η πολυπλοκότητα της αλήθειας. Οι αμερόληπτοι καλοί εν πολλοίς έλειπαν από όλες

τις πλευρές αυτού του φρικτού πολέμου. Ελάχιστοι ήταν σαν τον Τζορτζ Όργουελ. Ή τον Χέμινγουεϋ – αν και ορισμένα ρεπορτάζ του Χέμινγουεϋ έχουν επικριθεί ως προπαγάνδα. Η πιο εκλεπτυσμένη άποψη του Χέμινγουεϋ για τον πόλεμο έμελλε να φανερωθεί στο *Για ποιον χτυπά η καμπάνα*. Και οι δύο συγγραφείς, αναμφίβολα από τους καλύτερους του αιώνα, υποστήριξαν τους Δημοκρατικούς, μα κανείς δεν έκανε τα στραβά μάτια στα λάθη, στα παραστρατήματα και στις ωμότητες της κυβέρνησης. Τουλάχιστον, όχι πάντα. Όσο για την αντικειμενικότητα των εφημερίδων, ο Όργουελ είπε: «Κανένα γεγονός δεν καταγράφεται ποτέ ορθά σε μια εφημερίδα, αλλά στην Ισπανία, για πρώτη φορά, είδα ρεπορτάζ που δεν είχαν καμία σχέση με τα γεγονότα, ούτε καν τη σχέση που υποδηλώνεται σε ένα απλό ψέμα».⁶

Η Μάρθα έφτασε στη Μαδρίτη λίγο μετά τον Χέμινγουεϋ. Ανένδοτη και γενναία όπως πάντα, πραγματοποίησε ένα δύσκολο ταξίδι διασχίζοντας τα Πυρηναία από τη Γαλλία και φτάνοντας, διά μέσου της Βαρκελώνης και της Βαλένθια, στη Μαδρίτη, που εκείνη την εποχή δεχόταν επιθέσεις σε τρία μέτωπα από τον εξεγερμένο στρατό του Φρανθίσκο Φράνκο. Τότε ήταν που κατά πάσα πιθανότητα ο Χέμινγουεϋ και η Μάρθα άρχισαν στα σοβαρά την ερωτική σχέση τους. Και παρ' ότι η σχέση ήταν ένας λόγος για τον οποίο εκείνη είχε πάει εκεί, ο πρωταρχικός λόγος ήταν η κάλυψη του πολέμου για το *Collier's*. Με άλλα λόγια, άσχετα με τον Χέμινγουεϋ, η Μάρθα θα έβρισκε αναμφίβολα τον τρόπο να πάει στην Ισπανία. Τα πράγματα δεν άρχισαν με τους καλύτερους οιωνούς, αφού όταν η Μάρθα συνάντησε τον Χέμινγουεϋ στο ξενοδοχείο Gran

Via όπου δειπνούσε ο Έρνεστ, της είπε: «Ήξερα πως θα έρθεις, κόρη, αφού το κανόνισα έτσι ώστε να μπορέσεις».⁷ Αυτό έκανε τις τρίχες της να σηκωθούν. Η συνήθειά του να απευθύνεται σε μια νεαρή γυναίκα με το «κόρη» ήταν ενοχλητική και ουκ ολίγον παράξενη, μα το σημαντικότερο ήταν πως δεν είχε κάνει τίποτα για να τη βοηθήσει να φτάσει στην Ισπανία. Εκείνη αναμφίβολα, και δικαίως, ένιωθε πως οι κόποι της και οι κίνδυνοι είχαν υποτιμηθεί. Η σχέση τους ήταν ακόμα στα σπάργανα, πάντως: πράγματα που κάποια στιγμή θα αποτελούσαν σημαντικές προσβολές μπορούσαν ακόμα να παραβλεφθούν. Εκείνος ήταν το λαμπερό αστέρι· εκείνη ήταν ακόμα ένα ανερχόμενο αστέρι. Τον συνόδευσε στο ξενοδοχείο Florida. Όταν το ξενοδοχείο δέχτηκε τα πυρά των εξεγερμένων Εθνικιστών, οι δυο τους εθεάθησαν να βγαίνουν από το ίδιο δωμάτιο και να κατευθύνονται στο καταφύγιο. Η σχέση τους ήταν πια γνωστή στους άλλους δυτικούς δημοσιογράφους στη Μαδρίτη.

Στα τέσσερα ταξίδια του στην Ισπανία ο Χέμινγκουεϊ όχι απλά έγραψε για τον πόλεμο και τον είδε από πρώτο χέρι στην πρώτη γραμμή, αλλά βοήθησε στην παραγωγή μιας προπαγανδιστικής ταινίας. Η ταινία, που εντέλει ονομάστηκε *Η ισπανική γη*, παίχτηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες, ιδίως στον Λευκό Οίκο και στο Χόλλυγουντ, προκειμένου να μαζευτούν χρήματα για τη χειμαζόμενη Δημοκρατία. Η Μάρθα έβαλε ένα χεράκι μετά την παραγωγή, εισάγοντας ηχητικά εφέ σε μια ταινία που δεν είχε καθόλου ήχους του περιβάλλοντος, λόγω του κινδύνου και της δυσκολίας να μεταφερθεί ένας ογκώδης εξοπλισμός ηχογράφησης στις πολεμικές ζώνες. Η ασύγχρονη αφήγηση είχε

αρχικά ανατεθεί στον Όρσον Γουέλς, μα κανείς δεν φαινόταν να ενδιαφέρεται για την ανάγνωσή του. Η κριτική του Χέμινγκουεϋ στην εκτέλεση του Γουέλς ήταν εμφανώς χυδαία.* Στο τέλος ο Χέμινγκουεϋ κατάφερε να ηχογραφήσει τη δική του αφήγηση στο σενάριο που είχε γράψει για την ταινία. Ο σκηνοθέτης της ταινίας ήταν ο Ολλανδός Γιόρις Ίβενς, ένας ενθουσιώδης προπαγανδιστής του κομμουνισμού. Ο Χέμινγκουεϋ δεν συμμεριζόταν, και ποτέ δεν θα το έκανε, την πολιτική ιδεολογία του Ίβενς, αλλά οι δύο άνδρες όντως συμμερίζονταν μια αφοσίωση στον αγώνα για τη Δημοκρατία και μια προθυμία να μπουν στην πρώτη γραμμή της σύγκρουσης προκειμένου να γυρίσουν μια χρήσιμη ταινία. (Ο Τζον Ντος Πάσος επίσης ενεπλάκη στον σχεδιασμό και στην παραγωγή της ταινίας.) Ο Χέμινγκουεϋ νοιαζόταν για την Ισπανία και τον ισπανικό λαό, ανεξαρτήτως πολιτικής, και δεν είχε άλλη ουσιαστική επιλογή πέρα από το να συνταχθεί με τα εν πολλοίς αριστερά κινήματα που μάχονταν τους Εθνικιστές, οι οποίοι υποστηρίζονταν από τις φασιστικές Γερμανία και Ιταλία. Στην επιφάνεια ήταν ένας πόλεμος του «είτε με τον έναν, είτε με τον άλλον»· κάτω από την επιφάνεια το πράγμα ήταν πολύ πιο σύνθετο – όπως θα το παρουσίαζε ο Χέμινγκουεϋ στο επόμενο μυθιστόρημά του.

Τα άρθρα του Χέμινγκουεϋ για τη Βορειοαμερικανική Ένωση Εφημερίδων είχαν ένα επίπεδο αυθεντικότητας που ενίοτε θα έλειπε από τα μεταγενέστερα κείμενά του για τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Από κάποια από αυτά,

* Είπε ότι όποτε ο Γουέλς έλεγε τη λέξη «πεζικό», ηχούσε σαν πε-
ολειχία. Φυσικά η πραγματική γλώσσα του ήταν πιο γλαφυρή.

έστω. Ενώ αναγνώριζε πως μερικά από τα συνολικά τριάντα άρθρα του ήταν «κακογραμμένα, κοινότοπα ή ασύνδετα [...] κάποια ήταν αριστουργηματικά ως προς τους χαρακτήρες, την ανάλυση, την περιγραφή, ή απλώς την αναφορά σε γεγονότα. Πέντε ή έξι από αυτά τα άρθρα ανήκουν στα καλύτερα ρεπορτάζ για τον Ισπανικό Εμφύλιο Πόλεμο».⁸ Δεν συμφωνούν, όμως, όλοι. Ο κριτικός και βιογράφος Scott Donaldson γράφει: «Ο Φίλιπ Νάιτλι ήταν ακόμα πιο επικριτικός στο *The First Casualty*, την εμπειριστατωμένη μελέτη του για τις πολεμικές ανταποκρίσεις στον εικοστό αιώνα. Τα ρεπορτάζ του Χέμινγκουεϋ ήταν “απερίγραπτα κακά”, ισχυρίστηκε ο Νάιτλι, αναφέροντας συγκεκριμένα ότι “απέτυχε εντελώς να αναφέρει τη δίωξη, φυλάκιση και εκτέλεση με συνοπτικές διαδικασίες “αναξιόπιστων στοιχείων” στην πλευρά των Δημοκρατικών” από τους κομμουνιστές. Ο Νάιτλι πίστευε πως ο Χέμινγκουεϋ απέτυχε στις υποχρεώσεις του ως ρεπόρτερ επειδή φύλαξε υλικό προς χρήση στο *Για ποιον χτυπά η καμπάνια*. “Για έναν μυθιστοριογράφο” σχολίασε “αυτό ήταν κατανοητό. Για έναν πολεμικό ανταποκριτή, ήταν ασυγχώρητο”».⁹ Άλλοι, ωστόσο, έκριναν το έργο του πιο ευνοϊκά, λέγοντας ουσιαστικά ότι ήταν άνισο – άλλοτε πολύ καλό, άλλοτε προπαγανδιστικό.

Μια τέτοια κριτική θα επανεμφανιζόταν αναφορικά με τις ιστορίες του Χέμινγκουεϋ από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο για το *Collier's* – αλλά για διαφορετικούς και μη πολιτικούς λόγους.

Καμιά φορά είναι δύσκολο να αποτιμήσει κανείς την ποιότητα του πολεμικού ρεπορτάζ, αφού υπόκειτο αδιακρίτως σε λογοκρισία. Η αποφυγή της υπερβολικά περι-

οριστικής λογοκρισίας ήταν μια διαρκής μάχη για τους συγγραφείς. Σε μια περίπτωση ο Frederic Voigt, της *Manchester Guardian*, ήθελε να γράψει για τα μαζικά αντίποινα και τις εκτελέσεις στη Μαδρίτη, και ξέροντας πως η ιστορία δεν θα περνούσε από τους κυβερνητικούς λογοκριτές της Δημοκρατίας, ζήτησε από τη Μάρθα, που σχεδίαζε να ταξιδέψει στο Παρίσι, να πάρει ένα «καρμπόν» της ιστορίας. Ο Χέμινγουεϋ άκουσε από τη Μάρθα για την πρόταση, υποπτεύτηκε κάτι ασυνήθιστο και άνοιξε τον σφραγισμένο φάκελο. Ανακάλυψε ένα αυθεντικό κείμενο που δεν το είχαν πειράξει οι λογοκριτές. Αυτός και η Μάρθα εξοργίστηκαν, αφού αυτό το κόλπο έθετε τη Μάρθα σε κίνδυνο να συλληφθεί ως κατάσκοπος. Αυτός ήταν ένας σοβαρότατος κίνδυνος – αμφότερες οι πλευρές δεν λάμβαναν υπόψη τους νόμους, ή ακόμα και την εντιμότητα, όταν ήθελαν να χρησιμοποιήσουν το εκτελεστικό απόσπασμα. Πέραν αυτού, ο Χέμινγουεϋ και άλλοι δημοσιογράφοι υποστήριζαν πως δεν είχαν συμβεί τέτοια μαζικά αντίποινα. Ή τουλάχιστον δεν είχαν συμβεί πρόσφατα. Η αναφορά σε τέτοιες ωμότητες, ακόμα κι αν αλήθειαν, θα έβλαπτε τον αγώνα για τη Δημοκρατία. Αυτό, με τη σειρά του, θα περιόριζε τη δυνατότητά τους να μαζεύουν χρήματα από συμπαθούντες δυτικούς δωρητές. Ακόμα χειρότερα, θα πρόσφερε το άλλοθι σε αμερικανικές και ευρωπαϊκές κυβερνήσεις να κρατήσουν μια στάση ουδετερότητας, κάτι που σήμαινε πως θα μπορούσαν να αποφύγουν να στέλνουν χρήματα και όπλα στη μαχόμενη Δημοκρατία. Έτσι, η Γαλλία, η Βρετανία και οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν θα θεωρούσαν αναγκαίο να υποστηρίξουν τη μία πλευρά σε έναν πόλεμο που θα γινόταν ευρέως κατανοητός ως πό-

λεμος μεταξύ φασισμού και κομμουνισμού – αν και η αλήθεια ήταν ως συνήθως, και όπως επισήμανα, πολύ πιο σύνθετη. Σε μια μάχη ανάμεσα στα δύο δεινά του εικοστού αιώνα, καμιά δυτική κυβέρνηση δεν έβλεπε μια εύλογη εναλλακτική επιλογή από την ουδετερότητα, ακόμα και αν υπέθετε ότι η εγχώρια πολιτική δεν έπαιζε ρόλο, παραδοχή που είναι ανέκαθεν παράλογη.

Η τάση των δυτικών δημοσιογράφων να υποβαθμίζουν τις ωμότητες και αποτυχίες των Δημοκρατικών ταιριάζει γάντι με τη στάση της Μάρθας απέναντι στη δημοσιογραφία: εξέφραζε ανοιχτά τον εκνευρισμό της με αυτό που αποκαλούσε «κωλοαντικειμενικότητα».¹⁰ Η ανερυθρίαστη υποστήριξη δεν ήταν απλώς αποδεκτή, ήταν μια αρετή – όχι απλώς για όσους πληρώνονταν για να εκφράζουν άποψη στη στήλη τους, αλλά και για τους ρεπόρτερ που πληρώνονταν για να καταγράφουν τα γεγονότα, θεωρητικά με νηφαλιότητα. Δεν ήταν μόνη, αφού ο Ισπανικός Εμφύλιος ήταν ένας πόλεμος όπου μεγάλο μέρος του δυτικού Τύπου –ιδίως αυτού που κάλυπτε τον πόλεμο από τη Μαδρίτη– αντιμετώπιζε ευνοϊκά τη χειμαζόμενη κυβέρνηση των Δημοκρατικών που έδινε μια ανέλπιδη μάχη ενάντια στους εξεγερμένους Εθνικιστές του Φράνκο. Οι εξεγερμένοι, με την υποστήριξη της ναζιστικής Γερμανίας και της φασιστικής Ιταλίας, είχαν καλύτερο οπλισμό και εν γένει καλύτερη διοίκηση από τον ετερόκλητο Δημοκρατικό στρατό που τον παρέλυε ένα τοξικό μείγμα διαφορετικών –και αντιμαχόμενων– πολιτικών ιδεολογιών. Οι Δημοκρατικοί, τους οποίους στήριζε ενίοτε η Σοβιετική Ένωση, ήταν ένα συμπαθητικό αυτσάιντερ, κι εδώ παιζόταν ένα ξεκάθαρο δράμα μεταξύ καλού και κακού, ή τουλάχιστον έτσι το

έβλεπαν η Μάρθα και οι συνάδελφοί της. Επιπλέον, τα πολιτικά χαρακτηριστικά της Δημοκρατίας άρεσαν στους αριστερίζοντες δημοσιογράφους, καθώς τη στήριζε ένα ετερόκλητο μείγμα από εργάτες, συνδικαλιστές, αναρχικούς, σοσιαλιστές και κομμουνιστές, τόσο τροτσκιστές όσο και σταλινικούς. Τους εξεγερμένους Εθνικιστές, από την άλλη, στήριζε μεγάλο τμήμα του επαγγελματικού στρατού, η Καθολική Εκκλησία και οι μαχητικοί λαϊκοί υποστηρικτές της (οι «Καρλιστές»), ένα φασιστικό πολιτικό κίνημα γνωστό ως «Φάλαγγα», οι μοναρχικοί, οι γαιοκτήμονες και οι βιομήχανοι. Ήταν η κλασική αντιπαράθεση ανάμεσα στους καταπιεσμένους και τους καταπιεστές, ή τουλάχιστον μπορούσε να τίθεται εύκολα με αυτό τον τρόπο. Όπως και γινόταν. Κατά συνέπεια, οι συμπαθόντες δυτικοί δημοσιογράφοι δίσταζαν να αναφέρουν αποτυχίες και ωμότητες που διέπρατταν «οι δικοί τους», για χάρη των ευρύτερων συμφερόντων του αγώνα. Η Μάρθα και οι συνάδελφοί της δεν ήταν τόσο ρεπόρτερ όσο χρονικογράφοι μιας σταδιακά εκτυλισσόμενης τραγωδίας, και ένιωθαν πως συμμετείχαν στη μάχη, πως δεν ήταν απλώς νηφάλιοι παρατηρητές. Ένιωθαν τη συναρπαστική αίσθηση της συντροφικότητας και του κοινού κινδύνου (ενός κινδύνου που ήταν πραγματικός, αν δει κανείς τον βομβαρδισμό της Μαδρίτης γενικά και του ξενοδοχείου Florida ειδικά), όλα στο όνομα ενός σκοπού τον οποίο θεωρούσαν ευγενή. Και ήταν ένας σκοπός στον οποίο οι ηθικές αποχρώσεις και ασυνέπειες μπορούσαν να αγνοούνται με ασφάλεια μπροστά στον ενθουσιασμό της δικαιωμένης πίστης. Από ψυχολογική άποψη, δεν διέφεραν πολύ από τους χιλιάδες Ευρωπαίους και Αμερικανούς εθελοντές που συ-

νέρρεαν υπό το λάβαρο της Δημοκρατίας στις Διεθνείς Ταξιαρχίες. (Η αμερικανική Ταξιαρχία Αβραάμ Λίνκολν είναι ίσως η πιο διάσημη. Αλλά υπήρχαν πολλές άλλες, όπως μια γερμανική ταξιαρχία, που φτιάχτηκε, προφανώς, από αντιναζί.) Όπως είπε ο δημοσιογράφος Χέρμπερτ Μάθιους, φίλος της Μάρθας και του Χέμινγκουεϋ, «οι καλοί δημοσιογράφοι θα πρέπει να γράφουν με την καρδιά τους όπως και με το μυαλό τους». Ο Μάθιους έγραψε ακόμα: «Ξέρω με απόλυτη βεβαιότητα πως τίποτα τόσο υπέροχο δεν πρόκειται να μου συμβεί ξανά όσο αυτά τα δυόμισι χρόνια που πέρασα στην Ισπανία. [...] Έδωσαν νόημα στη ζωή μου».¹¹ Ο Μάθιους ήταν ανταποκριτής των *New York Times*. Όσο ο Μάθιους και οι άλλοι έβρισκαν νόημα στη ζωή τους και έγραφαν με την καρδιά τους, διακόσιες πενήντα χιλιάδες Ισπανοί άμαχοι και από τις δύο πλευρές έβρισκαν τον θάνατο από τα τρομοκρατικά αντίποινα και τις μαζικές πολιτικές δολοφονίες.* Η Μάρθα συμφωνούσε με τη συμβατική δημοσιογραφική σοφία: «Η Ισπανία ήταν εκεί όπου βρισκόταν η ενήλικη ελπίδα μας (το σύνολο της εναπομείνας νεανικής ελπίδας μαζί με μια εύλογη και λογική ελπίδα των ενηλίκων) [...] η Ισπανία ήταν ένα μέρος όπου μπορούσες να ελπίζεις, και η Ισπανία ήταν επίσης κάτι σαν εμβόλιο που θα μπορούσε να σώ-

* Ο Antony Beevor γράφει ότι οι εξεγερμένοι Εθνικιστές δολοφόνησαν περίπου 200.000 Δημοκρατικούς και άλλους συμπαθούντες, ενώ οι Δημοκρατικοί δολοφόνησαν περίπου 38.000 Εθνικιστές – κυρίως στα πρώτα στάδια του πολέμου. Αυτοί οι θάνατοι δεν αφορούν τις απώλειες στα πεδία μαχών (*The Battle for Spain*, 81-94). Οι θάνατοι στα πεδία μαχών υπολογίζονται σε περίπου 200.000, από τους οποίους λίγο λιγότεροι ήταν των Εθνικιστών.

σει την υπόλοιπη ανθρωπότητα από κάποια τρομακτική οδύνη. Μα κανείς σημαντικός δεν ενδιαφερόταν». ¹² Ωστόσο, δεν εκλάμβαναν όλοι τη σύγκρουση ως ένα παιχνίδι ηθικής: οι νηφάλιοι παρατηρητές έβλεπαν και τις δύο πλευρές να ενσαρκώνουν επικίνδυνα κακά. Ο Τζορτζ Όργουελ, εντέλει και ο Χέμινγουεϊ, κατέληξαν στο ίδιο συμπέρασμα. Ήταν, όπως τόσο συχνά συμβαίνει στην πολιτική, ζήτημα επιλογής του λιγότερο κακού. Μα μόνο ως ένα σημείο. Ο «πολιτικός κομισάριος» των Διεθνών Ταξιαρχιών ήταν ο δολοφονικός και παρανοϊκός Γάλλος κομμουνιστής Αντρέ Μαρτύ, ένας άνδρας που έβλεπε κατασκόπους και προδότες όπου κι αν κοίταζε και που παραδέχτηκε μετά τον πόλεμο ότι έδωσε εντολή να εκτελεστούν πεντακόσια μέλη της ταξιαρχίας για διάφορους σαθρούς λόγους. Όπως γράφει ο Antony Beevor: «Ο Μαρτύ προτιμούσε να εκτελεί όποιον θεωρούσε ύποπτο παρά να σπαταλάει χρόνο με αυτό που αποκαλούσε “μικροαστική αβουλία”». ¹³ Ο Χέμινγουεϊ τον απεικόνισε –ως τον τρελό που ήταν– στο *Για ποιον χτυπά η καμπάνα*. Είχε καταλάβει ξεκάθαρα αυτόν τον σατανικό πόλεμο –και από τις δύο πλευρές– και είχε πάρει ξεκάθαρες αποστάσεις από τους θιασώτες της δημοσιογραφικής αριστεράς που επέλεγαν να κάνουν τα στραβά μάτια στις ωμότητες της Δημοκρατίας γενικά, και στο κομμουνιστικό κακό ειδικότερα.

Οι δυτικοί δημοσιογράφοι στην Ισπανία, πέρα από την έλλειψη αντικειμενικότητας, είχαν πάντως δίκιο σε ένα πράγμα: ο πόλεμος εκεί ήταν μια πρόβα για μια ευρύτερη σύγκρουση στην οποία ο φασισμός θα ήταν ο διαβολικός και πανίσχυρος εχθρός. Αν αυτός ο εχθρός μπορούσε να αναχαιτιστεί στην Ισπανία, πίστευαν οι δημοσιογρά-

φοι, τότε μπορεί να υπήρχε ελπίδα για τον κόσμο. Αλλά φυσικά δεν αναχαιτίστηκε στην Ισπανία, κάτι τέτοιο δεν ήταν δυνατό, και παρατηρητές όπως η Μάρθα –παρ’ όλη τη μαχητικότητά τους– κατάλαβαν πως ο αγώνας τους ήταν χαμένος και πως θα ακολουθούσαν χειρότεροι επιπτώσεις. Ο αχρείαστος βομβαρδισμός των αμάχων στην Γκερνίκα (από γερμανικά αεροπλάνα με Γερμανούς πιλότους), ο βομβαρδισμός αδιακρίτως της Μαδρίτης, οι συνεχιζόμενες μαζικές εκτελέσεις και οι βιασμοί που διέπρατταν οι εξεγερμένοι Εθνικιστές, πολλοί εκ των οποίων ήταν επαγγελματίες Βορειοαφρικανοί στρατιώτες προερχόμενοι από τις αποικίες, όλα αυτά φανέρωναν πως ένα αδιανόητο κτήνος είχε αφεθεί ελεύθερο και «κινούνταν προς τη Βηθλεέμ», ήδη γεννημένο. Τρεφόμενο με τη νίκη, το κτήνος θα μεγάλωνε. Οι εξεγερθέντες στρατηγοί δεν ενδιαφέρονταν απλώς για τη νίκη· ήθελαν μια πολιτική «εκκαθάριση», μια «*limpieza*». Αυτό σήμαινε την εξάλειψη κάθε δημοκρατικής/φιλελεύθερης/σοσιαλιστικής/κομμουνιστικής/αναρχικής δράσης ή αισθήματος. Η εκκαθάριση δεν θα γινόταν με κάποια μέθοδο επανεκπαίδευσης ή κατήχησης, ή ακόμα και πολιτικής επιχειρηματολογίας, αλλά με την κάννη του όπλου. Άνθρωποι σφαγιάζονταν στα χωριά και στις πόλεις που είχαν καταληφθεί. Ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα: έγκυες που έτυχε να ζουν σε μια περιοχή των Δημοκρατικών αποσπάστηκαν βίαια από το νοσοκομείο και θανατώθηκαν. Η πλημμύρα βιασμών και φόνων κινήθηκε προς τη Μαδρίτη. Η Δημοκρατία και οι υποστηρικτές της θα θάβονταν μαζί σε έναν μαζικό τάφο. Αρωγοί και υποκινητές της καταστροφής της Δημοκρατίας ήταν ο Αδόλφος Χίτλερ και το κορδωμένο πρωτοπαλικάρό του, ο Μπε-

νίτο Μουσολίνι – παρ’ ότι έχει ενδιαφέρον να αναρωτηθούμε αν η κάθε άλλο παρά άριστη επίδοση των ιταλικών στρατευμάτων ήγειρε στο μυαλό του Χίτλερ μια κάποια αμφιβολία για τον ιδεολογικό και στρατιωτικό του σύμμαχο. Θα έπρεπε.

Οι δυτικές κυβερνήσεις, συμπεριλαμβανομένων των Ηνωμένων Πολιτειών, διατηρούσαν μια ουδέτερη στάση. Ανατριχιαστικές αναφορές για επιθέσεις αντικληρικών Δημοκρατικών στην Εκκλησία –για καλόγριες που βιάζονταν και ιερείς που δολοφονούνταν, καθώς και για εκκλησίες που γίνονταν παρανάλωμα του πυρός με ενορίτες μέσα– εξόργισαν την ισχυρή Αμερικανική Καθολική Εκκλησία. Διάχυτο ήταν το αίσθημα στους Δημοκρατικούς ότι η Καθολική Εκκλησία συμμετείχε στην καταπίεση των αγροτών και συνεπώς αποτελούσε νομιμοποιημένο στόχο. Και το γεγονός πως τη Δημοκρατία στήριζαν οι άθεοι Σοβιετικοί –με όπλα και κάποιους συμβούλους στο πεδίο μάχης– βάθυνε την υποψία στις Ηνωμένες Πολιτείες απέναντι στον αγώνα των Δημοκρατικών. Ο Χέμινγκουεϋ, προς τιμήν του, έθιξε τη δηλητηριώδη πολιτική και των δύο πλευρών στο *Για ποιον χτυπά η καμπάνα* – ένα μυθιστόρημα που θα δεχόταν επικρίσεις τόσο από τον φασιστικό όσο και από τον κομμουνιστικό Τύπο (ακόμα και από την αμερικανική κομμουνιστική εφημερίδα *Daily Worker*), επικρίσεις που δικαίωσαν την περιφρόνηση του Χέμινγκουεϋ για την πολιτική στη μυθοπλασία και για συγγραφείς των οποίων τα μυθιστορήματα ήταν μόλις κάτι παραπάνω από πολιτικά συναξάρια. Είχε κατανοήσει ξεκάθαρα πως η μυθοπλασία μπορεί να είναι αλήθεια, αλλά η πολιτική ατζέντα και ορθοδοξία σπάνια είναι, μπορεί και ποτέ. Είχε ζή-

σει στην Ισπανία και είχε δει το κτήνος· δεν ενδιαφερόταν πραγματικά για τις πολιτικές ορθοδοξίες και τους φανατισμούς, που, όπως καταλάβαινε, αποτελούσαν μέρος του προβλήματος και κάθε άλλο παρά τη λύση. Ούτε ήταν ποτέ συμμετέτοχος με την έννοια που ήταν πολλοί· δεν αποκόμιζε αυτοεκπλήρωση, ούτε θέρμη, από την αφηρημένη ιδέα της συντροφικότητας. «Σύντροφοί» του ήταν άτομα της επιλογής του, κανείς άλλος. Και η επιλογή δεν είχε καμία σχέση με την πολιτική τους θέση. Ούτε η ρητορική της πολιτικής τού άρεσε. Ως γνωστόν, είχε γράψει πως τα λόγια που χρησιμοποιούσαν οι πολιτικοί για να εμπνεύσουν τις μάζες ωχριούσαν σε σύγκριση με τις πραγματικότητες του πολέμου. «Λέξεις αφηρημένες, όπως δόξα, τιμή, θάρρος ή αγιοσύνη ήταν λέξεις πρόστυχες».* Αν ένα βλήμα των Εθνικιστών έπεφτε στον δρόμο έξω από το ξενοδοχείο Florida και σκότωνε μια γιαγιά που περπατούσε με τον εγγονό της, καμιά Κόλαση δεν ήταν αρκετά βαθιά για εκείνους που το είχαν ρίξει. Και καμιά Κόλαση αρκετά βαθιά για όσους είχαν ανταποδώσει τα πυρά. Η γιαγιά μπορεί να ήταν δημοκράτισσα ή αναρχική ή κομμουνίστρια, μα αυτό δεν είχε σημασία, αφού τώρα πια αυτή και ο εγγονός της ήταν ένα τίποτα. Βλέπεις αυτά τα πράγματα από πρώτο χέρι και χάνεις την πίστη σου στις ομιλίες, στα φυλλάδια και στα μανιφέστα. Και στην καθαυτό ιδέα μιας ορθοδοξίας. Ο Χέμινγκουεϊ συντάχτηκε με τη Δημοκρατία επειδή πίστευε στον αντιφασισμό. Πέραν τούτου, και όσον αφορά την πολιτική, δεν ασχολιόταν

* Βλ. *Αποχαιρετισμός στα όπλα*, μτφρ. Άννα Παπασταύρου, Καστανιώτης, 2004, σ. 223. (Σ.τ.Μ.)

ιδιαίτερα. Τα σώματα που είχαν γίνει πτώματα επειδή οι άνθρωποι πίστευαν σε διαφορετικές κοσμικές θρησκείες ήταν ακίνητα και αιωνίως νεκρά, συχνά από την ατυχία να βρίσκονται στο λάθος μέρος.

Στην Ισπανία ήταν που και η Μάρθα έχασε την πίστη της – την πίστη της στην αποτελεσματικότητα της δημοσιογραφίας. «Και φυσικά δεν πιστεύω στη δημοσιογραφία. Νομίζω πως δεν αλλάζει τίποτα».¹⁴ Ίσως, μα η απώλεια της πίστης της δεν την εμπόδισε να γράφει μη μυθοπλαστικά και μυθοπλαστικά έργα σε όλη τη διάρκεια της μακράς ζωής της. Ενώ κατέληξε να αμφισβητεί την ευρύτερη απήχηση του έργου της, ποτέ δεν αμφισβήτησε την ανάγκη να δημιουργεί – για τη δική της συναισθηματική και πνευματική σταθερότητα. Ανέκαθεν η δουλειά ήταν ό,τι σημαντικότερο για εκείνη, ένας σκοπός αυτός καθαυτόν. Όπως έγραψε η βιογράφος της, Caroline Moorehead: «*Travail – orium unique*». Η καλοδεχούμενη αποχαύνωση της σκληρής δουλειάς ήταν ένα μήνυμα που δεν το ξέχασε ποτέ, όσο ευτυχής ή απασχολημένη κι αν ήταν. Τίποτα στη μετέπειτα ζωή της δεν θα ισοδυναμούσε με το μοναδικό χάρισμα της δουλειάς να επιφέρει τη λήθη».¹⁵ Ούτε η αποδοχή της αδυναμίας της δημοσιογραφίας άμβλυνε την αίσθηση της οργής για την κοινωνική αδικία, ένα μόνιμο στοιχείο της κοσμοεικόνας της. Ήταν πάντα αριστερή, μαθήτρια της Έλενορ Ρούζβελτ (για την οποία η Μάρθα έλεγε πως «εξέπεμπε φως»¹⁶) και υποστηρίκτρια των προθέσεων του New Deal, όσο αντικειμενικά ακατάλληλες ή αντιπαραγωγικές κι αν ήταν οι σχετικές πολιτικές εφαρμογές. Όπως έγραψε στον συνάδελφο δημοσιογράφο, και εραστή της μετά τον Χέμινγουεϊ, Μπιλ Γου-

όλτον: «Δεν έχει καμιά σημασία που ο κουμμουνισμός δεν λειτουργεί, ούτε φέρνει την οικονομική δικαιοσύνη και ευτυχία· η ελπίδα στο άγνωστο είναι πάντα ισχυρή αν το γνωστό είναι τρομακτικό».¹⁷ Αυτό το επίπεδο πολιτικού κυνισμού είναι σοκαριστικό ή οφείλεται σε μωροπιστία, ή και τα δύο. (Προφανώς δεν γνώριζε τον μύθο του Αισώπου για τους υπηκόους που «αιτούνταν βασιλέα» επιθυμώντας την τάξη, μα όχι τον επακόλουθο τρόμο.) Και επέλεξε να ζήσει εκτός Ηνωμένων Πολιτειών για μεγάλο διάστημα της ζωής της επειδή μισούσε τις αξίες και την κουλτούρα της αμερικανικής ενδοχώρας, μισούσε τους Μπάμπιτ,* τον τρόπο ζωής, τις πεποιθήσεις και τους πολιτικούς αντιπροσώπους τους: «Ποτέ δεν φοβήθηκα τον κομμουνισμό στις ΗΠΑ, μα πάντα φοβόμουν τον φασισμό· είναι ένα πραγματικό αμερικανικό γνώρισμα».¹⁸ Προφανώς, για τη Μάρθα, στους Αμερικανούς βετεράνους των πολέμων, στις ροταριανές λέσχες και στους λοιπούς σαν αυτούς έλειπε απλώς ένας χαρισματικός ηγέτης με ένα αστείο μουστάκι για να τους ξεσηκώσει να φορέσουν μαύρα χιτώνια και να παρελαύνουν με δάδες. Αυτό το έγραψε το 1964, σχεδόν είκοσι χρόνια αφότου οι Ηνωμένες Πολιτείες και οι σύμμαχοί τους είχαν ξοδέψει εκατοντάδες χιλιάδες ζωές και δισεκατομμύρια δολάρια για να καταστρέψουν τον φασισμό που εκείνη νόμιζε πως υπέβασκε στα δημοτικά συμβούλια κάθε αμερικανικής πόλης και στους ίδιους τους διαδρόμους του Πενταγώνου και του Κογκρέσου. Σε κα-

* Συνώνυμο του στενόμυαλου και κομφορμιστή μεσοαστού, από τον πρωταγωνιστή του μυθιστορήματος του Σίνκλερ Λούις Μπάμπιτ (1922). (Σ.τ.Μ.)

μία περίπτωση, μάλιστα, δεν ήταν εκείνη την εποχή ο μόνος άνθρωπος με αριστερές πολιτικές απόψεις που κολούσε σε όλους όσους διαφωνούσαν μαζί του την ταμπέλα του «φασίστα». Χρησιμοποιούσε όμως τη λέξη με τρόπο που θυμίζει τη διορατική παρατήρηση του Όργουελ πως «η σκέψη μπορεί να διαφθείρει τη γλώσσα, μα και η γλώσσα μπορεί να διαφθείρει τη σκέψη».¹⁹ Το πώς η Μάρθα και οι ομοϊδεάτες της μπορούσαν να συγχέουν τον ίσως πληκτικό και στενόμυαλο πολιτιστικό συντηρητισμό της αμερικανικής ενδοχώρας με τη δολοφονική, ολοκληρωτική ναζιστική Γερμανία, ή ακόμα και με την προβληματική Ιταλία του Μουσολίνι, παραμένει ακατανόητο. Μα η Μάρθα ήταν καλή στο μίσος· ήταν μια όψη της άσβηστης αγανάκτησής της, που ήταν το πρωταρχικό της συναίσθημα. Όπως έδειξε και πάλι ο Όργουελ, μια τόσο ανακριβής και χαλαρή χρήση της λέξης «φασίστας» τής αφαιρούσε εντέλει κάθε νόημα – την καθιστούσε έναν όρο για κάθε σκοπό, που σήμαινε κάτι θολά ανεπιθύμητο.* Είναι σαν τη λέ-

* Παρατηρητές των διάφορων πολιτικών και κοινωνικών ταραχών του εικοστού αιώνα θα αναγνωρίσουν τους απογόνους της Μάρθας, του Μάθιους και άλλων. Ελάχιστοι από τους δυτικούς ρεπόρτερ διέθεταν το χάρισμα της ειλικρίνειας ενός Τζορτζ Όργουελ, που κυριολεκτικά πολέμησε και τραυματίστηκε για χάρη του Δημοκρατικού αγώνα, μα δεν ήταν τυφλός στις λεηλασίες των σταλινικών, που στήριζαν τους Δημοκρατικούς με κάποιον εξοπλισμό και άντρες, με αντάλλαγμα τα ισπανικά αποθέματα χρυσού. Και αν μοιάζει ασυνεπές για έναν κομμουνιστή να αποκομίζει κέρδος από πωλήσεις όπλων, ε λοιπόν, όποιος σκέφτεται τον κόσμο της Realpolitik δεν θα πρέπει να προσδοκά συνέπεια ή να εκπλήσσεται με την υποκρισία. Σίγουρα όχι από τον Στάλιν.

ξη «ρατσιστής» σήμερα – τόσο διασκορπισμένη παντού, ώστε είναι σχεδόν άχρηστη από την άποψη του νοήματος· έχει καταπέσει στο επίπεδο της πολιτικής ή προσωπικής ύβρεως.

Οι έμμονες πολιτικές ευαισθησίες της Μάρθας βρίσκονταν σε οξεία σύγκρουση με εκείνες του Χέμινγκουεϋ. Όπως ανέφερα, ο Χέμινγκουεϋ ήταν πάντα ένας διστακτικός και ουσιαστικά αδιάφορος συμμετέτοχος στην πολιτική, ιδίως της αριστεράς – την πολιτική αντίληψη των περισσότερων σύγχρονων συγγραφέων και πολιτικών ακτιβιστών. Ναι, έδωσε μια νευρώδη ομιλία στη Συντεχνία Συγγραφέων και είπε όλα τα σωστά πράγματα – κάποια από τα οποία μπορεί όντως να πίστευε. Μα δεν ήταν με κανέναν τρόπο ευνοϊκά διακείμενος απέναντι στο *Zeitgeist* της δεκαετίας του '30. Ο Ίρβινγκ Στόουν ρώτησε κάποτε τον Χέμινγκουεϋ γιατί δεν έγραψε ποτέ για την αμερικανική κουλτούρα. Ο Χέμινγκουεϋ απάντησε πως εκεί δεν συνέβαιναν και πολλά. Ο Στόουν αντέδρασε αναφέροντας τα κοινωνικά και πολιτικά προγράμματα του Ρούζβελτ, υπονοώντας ότι αυτά αξίζουν ένα μυθιστόρημα. «Άλλο είναι το δικό μου υλικό» είπε ο Έρνεστ.²⁰ Ενώ η Μάρθα θεωρούσε τους Ρούζβελτ –και ιδίως την Έλενορ– υποψήφιους για εκκοσμικευμένη αγιοποίηση, ο Έρνεστ δεν εντυπωσιάστηκε και θεωρούσε τον Πρόεδρο «άφυλο, ακόμα και κάπως θηλυπρεπή στην εμφάνιση, σαν κάποια μεγάλη Υπουργό Εργασίας».²¹ Σημαντικό, όσο και οξυδερκές, ήταν αυτό που έγραψε η Μάρθα το 1940: « [Ο Χέμινγκουεϋ] προστατεύει τον εαυτό του από οτιδήποτε, δεν συμμετέχει στον κόσμο, δεν νοιάζεται για τίποτε άλλο από τη γραφή του».²² Για έναν καλλιτέχνη αυτή θα ήταν μια καλή, ίσως ακόμα και

η μοναδική, μέθοδος. Για να παραφράσω αυτό που είπε ο Χέμινγκουεϋ για την πολιτική γραφή, αν διαβάσεις το *Πόλεμος και ειρήνη* σήμερα, θα πρέπει να παραλείψεις τα μεγαλύτερα μέρη με τις πολιτικές σκέψεις που ο Τολστόι εκλάμβανε ως τα καλύτερα μέρη του βιβλίου.²³ Και στη συνέντευξή του στο *Paris Review* το 1958 είπε: «Σε ό,τι αφορά έναν πολιτικοποιημένο συγγραφέα, να είστε βέβαιοι πως αν το έργο του αντέξει, θα πρέπει να παραλείπετε την πολιτική όταν το διαβάζετε».²⁴ Τα δικαίως ξεχασμένα πολιτικά μυθιστορήματα της δεκαετίας του '30 αποδεικνύουν περίτρανα την οξυδερκή παρατήρηση του Χέμινγκουεϋ. Τα *Σταφύλια της οργής* είναι ίσως το μοναδικό εναπομείναν αντιπροσωπευτικό παράδειγμα, και είναι ένα μυθιστόρημα που ένας φοιτητής θα μπορούσε να διαβάσει και να θαυμάσει, μα όταν θα επανερχόταν σε αυτό μερικά χρόνια αργότερα, μπορεί να μην το ολοκλήρωνε. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως ακόμα και η Μάρθα αγνόησε το βιβλίο όταν εκδόθηκε.

Από την άλλη, ο Χέμινγκουεϋ ήταν βαθιά αφοσιωμένος στο πλευρό της Ισπανικής Δημοκρατίας στον πόλεμο – όχι στη χαοτική πληθώρα των αλληλοσυγκρουόμενων μερών, αλλά στον αντιφασιστικό ρόλο της. Έτσι, η κριτική της Μάρθας στην έλλειψη πολιτικής επίγνωσης εκ μέρους του δεν ήταν εντελώς δίκαιη, αν και εφόσον αυτό έχει κάποια σημασία σήμερα. Αλλά ο ίδιος δεν ενδιαφερόταν ποτέ για τα αριστερά κινήματα στις Ηνωμένες Πολιτείες, ούτε ενδιαφερόταν να γράψει ένα «προλεταριακό μυθιστόρημα». Το πιο κοντινό σε κάτι τέτοιο είναι το *Να έχεις και να μην έχεις*, που εν γένει θεωρείται λιγότερο πετυχημένο από τα τρία μείζονα έργα του. Κι όμως, ο ήρωας δεν είναι ένα πα-

θητικό θύμα του συστήματος· είναι κάποιος που υψώνει το ανάστημά του και, σαν τον ταυρομάχο στο διήγημα «Ο αήττητος», πεθαίνει μα δεν νικιέται. Οι αντίπαλοί του, οι «έχοντες», είναι αξιολύπητοι συβαρίτες, λίγο πολύ καρικατούρες. Ποιοι είναι λοιπόν οι πραγματικοί Έχοντες και Μη Έχοντες; Ποιος λοιπόν έχει αυτό που ένα άτομο πρέπει να έχει; Τα χρήματα είναι εύκολο να τα βρεις, ιδιαίτερα αν είναι κληρονομημένα· όχι την ακεραιότητα. Ο Χέμινγκουεϊ βίασε τον κεντρικό χαρακτήρα του στον φίλο του που είχε το Σλόπι Τζο και που ψάρευε μαζί του, και ο συγγραφέας πιστεύει σαφώς ότι ο πετυχημένος, αυτόρκης φαράς (και ζόρικος χαρακτήρας) άξιζε περισσότερο από τους βαρετούς τύπους με τα κότερα που έμοιαζε να τα έχουν όλα – μα δεν είχαν τα πιο σημαντικά. Εδώ υπάρχουν ελάχιστα πράγματα, αν υπάρχουν, που να αφορούν την πολιτική της δεκαετίας του '30. Είναι μια απόπειρα για κάτι οικουμενικό. Και ενώ κάποιος θα έλεγε πως τα τελευταία λόγια του Χάρρυ Μόργκαν («ένας άντρας μόνος του δεν έχει καμιά γαμημένη ελπίδα»)* αποτελούν έκκληση για συντροφικότητα και πολιτική αλληλεγγύη, είναι πιο πιθανό ο Χέμινγκουεϊ να λέει πως ο άνθρωπος μόνος, ο ατομικιστής, βρίσκεται όλο και περισσότερο στο έλεος δυνάμεων που δεν τις ελέγχει, όπως οι πολιτικές ορθοδοξίες. Ο Χέμινγκουεϊ έβλεπε αυτές τις δυνάμεις να εντείνονται. Ήταν στα 1937.

* * *

* Βλ. *Να έχεις και να μην έχεις*, μτφρ. Σταύρος Παπασταύρου, Καστανιώτης, 2005, σ. 226. (Σ.τ.Μ.)